

Hans von Rustad:

Det finnes ikke den barnehage eller barneskole i Norge, hvor ikke ”Napoleon med sin hær over alpine dro...” har blitt fremført med stor intensitet og innlevelse. At det i Napoleons historiske felttog, befant seg en 40-årig offiser fra Rustad utenfor Kongsvinger, er kanskje noe mer ukjent for de fleste.

Napoleon (Jacques Louis David – 1800).

Hans Olsen Rustad, ble født på gården Rustad Nordre den 11.04.1759, som sønn av gårdbruker Ole Torkildsen og hustru Inger Hansdatter Rolstad. Fra barnsben av ble han oppfattet som ualminnelig livlig og kvikk – og både i legemlig og åndelig henseende bedre rustet enn sine jevnaldrende kamerater. Allerede fra svært ung alder la han for dagen et uvanlig vitebegjær og en imponerende evne til å tilegne seg kunnskap. Moren lærte ham å lese og skrive, og før han hadde fylt 7 år, hadde han flere ganger gjennomlest alle bøker som fantes på gården.

Rustad Nordre

Den kjensgjerning at han allerede hadde lest Bibelen flere ganger, var i seg selv nok til å henlede omgivelsenes oppmerksomhet på guttens uvanlige talent. Daværende kommandant på Kongsvinger Festning – Oberst de Biellart – lånte ham blant annet flere bøker, en annen offiser av garnisonen satte ham inn i de fire regnearter, og dette har sannsynligvis bidratt til at gutten på egen hånd begynte å pløye seg vei gjennom aritmetikken, geometrien, trigonometrien og algebraen – noe som ikke kan ha vært direkte lett, all den tid de gjeldende lærebøker var skrevet på tysk eller fransk. Matematikk ble hans favorittlesning, og allerede ved 14 års alder, kunne han med ytterst primitive hjelpemidler, foreta mindre landoppmålinger i Kongsvinger.

Den unge Hans Rustad var likevel ingen ensporet bokorm: 8 år gammel hadde han skutt sitt første stykke vilt, han løp svært godt på skøyter, og bare 11 år gammel vant han sognets premie for skiløp – 55 år før Sondre Norheim spiste sin første tallerken grøt. Han skal også ha vært en god fjellklatrer, (selv om det er litt usikkert hva som kan defineres som fjell, på det indre Østland). Som nykonfirmert – 14 år gammel – var det en kjensgjerning at læremulighetene i Kongsvinger ble for begrensede, og han reiste inn til Christiania, for å motta undervisning i tegning. Ved et tilfelle fikk lederen ved Den Matematiske Skole i Christiania - Oberst P.B. Prydz – se Rustads tegninger, og sendte øyeblikkelig en ansøknings for å oppta unge Rustad som elev. Ja, den talentfulle eleven ble til og med fristet med 100 riksdaler for å begynne der, hvis opptaksprøvene viste seg å stå i forhold til ryktene.

Den frie matematiske skole i Christiania (senere Krigsskolen)

Så skjedde: 1. januar 1778, ble han utnevnt til korporal – og senere samme år tok han skriftlig eksamen sammen med de eldre elevene, og oppnådde på alle oppgaver karakteren ”Optime”, noe som vakte berettiget oppsikt; i den grad at han ble anbefalt ”sendt” til akademiet for Artilleri-kadetter i København, hvor han allerede i juni 1778 befant seg. På denne skolen befant det seg alt fra ”*halvt sindssyge, trodsige, kværulerende, uordentlige og ligegyldige*” lærere, til lærere med fremragende pedagogiske egenskaper, og Rustad fikk undervisning i historie, geografi, dansk, tysk, matematikk og tegning. Skolen krevde all hans våkne tid i døgnet, og undervisningen ble på ingen måte lettet av at den hovedsakelig foregikk på tysk. Ved iherdige anstrengelser klarte han likevel å bestå eksamen på foråret 1779, som den 3. beste i kullet. Samme år ble han forfremmet til sekondløytnant i det kgl. Artillerikorps.

I denne stilling ble han lønnet med 13 riksdaler og 32 skilling i måneden, noe som ikke direkte oppfordret til ”*extravagancer af nogen art*”. Det var heller ikke noen økonomiske motiver som drev ham: Den nyervervede friheten som Løytnant, skjerpet kun lysten til å sysle med videre studier.

I 1781-82 fordypet han seg videre i lesning om krigføring og tegning, og i sistnevnte ble han ansatt som tegnemester på instituttet – 23 år gammel - og mottok endelig 100 riksdaler årlig for dette.

Det virket som Rustad aldri kunne lære nok – og fort nok: Vinteren 1782-83 fulgte han forelesninger med professor C. G. Kratzenstein ved Universitetet i København, angående kruttet og dets virkning, og på fritiden dyrket han arkitektoniske studier i en slik fremragende grad, at han vant den lille og store sølvmedalje samt den lille gullmedalje, etter å ha innsendt *"nogle arbejder"* til Kunstakademiet.

Samtidens ulike autoriteter fulgte Rustads framgang med argusøyne, og general – senere statsminister og grunnlegger av Norges Geografiske Oppmåling – H.W. von Huth, innstilte Rustad til et årlig tillegg på 100 riksdaler, i tillegg til det han allerede tjente.

Heinrich Wilhelm von Huth

Ved siden av sin virksomhet som lærer 1782-87, måtte han også utføre praktiske øvelser og tjenester ved Artillerikompagniet. Han utvidet stadig sine kunnskaper innenfor ulike områder, og han var også beskjeftiget med store tegnearbeider for general Huth. Som om ikke dette var nok, ble han også pålagt en slags ammunisjons- og materiellforvaltende stilling, og *"ved mindste Krigsalarm i Kjøbenhavn"* skulle Rustad ha ansvaret for utlevering av krigsammunisjon og kjøretøy til de pågjeldende avdelinger. I 1788-90 ble han i rask rekkefølge forfremmet til Premierløytnant, Generalkvartermester og Stabskaptein.

På denne tiden begynte helsen å svikte: Først og fremst ble han plaget av en øyensykdom, som ble hans faste ledsager gjennom resten av livet. Han oppsøkte ulike spesialister, som alle mente å vite kuren for plagene, men da de uttalte spesialistene på dette tidspunkt neppe hadde større kunnskap om øyesykdommer, enn legestanden i alminnelighet – lot resultatene vente på seg.

I 1797 ble han alvorlig syk, og i 1798 søkte han om tillatelse til å foreta en utenlandsreise, ”for ved tjenlige Bade- og Sundheds-Brønde at søge igjen at erholde sit tabte Helbred”. Dermed begynte reisen, som skulle bli av så inngripende betydning for fremtiden:

Den 19. mai 1798 ankom Hans Rustad Svinemünde, hvorfra han seilet til Stettin dagen etter. Som en ”*varm Ven af det gode og nyttige*”, undersøkte han byen – og fordypet seg i hvordan man foredlet tømmeret, et emne vi formoder han ikke var ukjent med fra syvmilsskogene rundt Kongsvinger. Han viste også stor interesse for hvordan man behandlet korn, slik at det ikke skulle gå i ”*brand og gæring*” under lengre transporter.

Rustad hadde stående ordre om å sende skriftlige rapporter til Kronprins Frederik – senere Kong Fredrik VI – som i prinsippet var fungerende regent over Danmark-Norge siden 1784, da han ved statskupp hadde tatt makten fra sin sinnssyke far – Kong Christian VII.

Kronprins Frederik.

Utsiktene til å få bivåne en større militærparade, lokket reporteren Rustad til Stargard den 25. mai – der ingen detaljer unngikk hans smertefulle, men årvåkne øyne: ”*Skjønne, store Karle, propret Antog, sikre Greb, faste Skridt uden ringeste Fejltrin og Vaklen, giver den preussiske Soldat et imponerende Udseende...*”

Via Polen nådde han Berlin den 31. mai – hvor han skulle oppsøke en av tidens mest kjente oculister: General-Chirurgus Mursina. Vel forsynt som han var med anbefalinger, kom han raskt i forbindelse med alt fra kjemikere til astronomer, og ikke minst høytstående militære personligheter. I disse opplyste kretser var det saktens mye påfyll å hente; han fordypet seg i alt fra konstruksjonsfeil på branngranater, til det Berlinske brannvesenets organisering. Det er påfallende at han på dette sted og tidspunkt – hvor han egentlig var i egenskap av pasient – nærmest opptrådte som en etterretningsagent. Uansett; Øyelegens salver og remedier viste seg snarere å gjøre synet dårligere, og Rustad oppgav kuren (nytteverdien av bl.a. desinfeksjon ble først vurdert drøyt 50 år senere).

Før han reiste videre, omgjorde han nok en tanke til handling: Som ekte soldat, var han en stor beundrer av Frederik den Store. Hans tidligere sysler med arkitektoniske studier, hadde også

avfødt flere utkast til et mausoleum over den avdøde kongen. Han hadde aldri sendt dem til Berlin – trass i oppfordringer fra ”medlemmer af Akademiet og andre Kunstnere” – men når han nå likevel var i Berlin, kunne det vel saktens la seg gjøre... De antatt beste utkastene ble sendt til kong Fredrik Vilhelm III av Preussen, som to dager senere – den 24. juli 1798 - tildelte ham ”den under forrige Konge prægede store Medaille, af Guld, omtrent af 50 hollandske Dukaters Vægt”. Kongen sendte ham også et brev, der han lovpriste utkastenes estetiske verdi, som dessverre var for kostbare til å realisere...

Frederik den Store

Gullmedaljen (et annet eks. er nylig omsatt for NOK 250 000)

En av de siste dagene i august ankom han Dresden, der han straks søkte hjelp hos en øyenlege. Denne har nok heller ikke hatt bedre hell enn den forrige, og etter 3 ukers behandling hadde synet blitt så forverret, at Rustad måtte utsette videre reise ytterligere en uke. ”Her fordærver man mig Synet rent!” raser han i et brev.

På sin ferd mot Paris, oppsøker han ytterligere en øyenlege, men nå var pengepungen blitt så slunken at han så seg nødt til å søke støtte hos sine høye beskyttere i Danmark, Kronprins Fredrik og Prins Carl af Hessen. De totalt 345 riksdaler kom godt med da han vel var ankommet ”denne uhyre store stad” Paris: Ikke for å betale nok en rådvill øyenlege, men derimot en skredder: Den røde uniform med hvit fjær i hatten vakte for stor oppsikt, og skaffet ham nær fiender ved sitt blotte nærvær, da franskmennene trodde det var en av de forhatte engelskmennene de hadde foran seg. Sivile klær ble løsningen.

En tiltagende bitterhet over den udugelige legestanden, må til slutt vike i Desember 1798, da han drister seg til å gjøre enda et forsøk hos oculistene Grandjean og de Venzel. Disse skulle vise seg å bruke uortodokse metoder med ”ud- og indvortes Kur-metoder i timevis”, og ikke nok med det: Han måtte styre unna alt som kunne trette øynene – til og med en rask kikk i en avis. I tillegg slo været seg vrangt: Etter en regnfull høst, fulgte en svært streng vinter, som bygde en gangbar bro mellom Sjælland og Skåne, og sendte også en kjølig hilsen til Paris - hvor husene var konstruert for et adskillig mildere klima. Tilværelsen har neppe vært særlig god for den kunnskapstørste kaptein Rustad på dette tidspunkt.

Selv om han - visuelt sett - befant seg nede i en tåkedal, var det utrolig så mye han fikk utrettet, når tåken først letnet: Han fulgte noen kurs i kjemi, overvar vitenskapelige diskusjoner, observerte støping av kanoner og fikk inngående opplysninger om fabrikkasjon av krutt og forskjellig krigsmateriell. Alt tyder på at han anstrengte seg for å komme i kontakt med franske offiserer, og manglet han de nødvendige anbefalinger for å få innpass, gikk han ganske enkelt rett opp til de sjefene han ønsket å snakke med.

Rustad hadde fulgt utviklingen i Frankrike med stor interesse utover i 1790-åra. Han hadde sans for de revolusjonære frihetsidealer, men det var først og fremst de militære begivenhetene som fascinerte ham. Her var det mange spennende nyvinninger, både innen organisasjon, ledelse og teknologi. Ikke minst var franskmennene ledende innen artilleriteori, et av Rustads spesialfelt. Etter revolusjonen ble det franske artilleriet Europas beste, ikke minst fordi den fremste av de franske generalene – Napoleon Bonaparte – selv var utdannet artillerist. Det er i denne sammenheng interessant å observere at han rapporterer stadig sjeldnere – og mindre kritisk - om militære forhold i Frankrike, spesielt etter statskuppet i 1799 – da Napoleon utnevnte seg selv til førstekonsul – som i praksis var ensbetydende med militærdiktator.

Enten det skyldes legekunst eller naturen selv: Øynene plaget ham ikke verre, enn at han kunne begynne å tenke på hjemreisen. Imidlertid ønsket artillerikorpsset at han skulle bli lenger, og oppmuntret av dette forsøkte Rustad å melde seg til tjeneste i den Franske hær, for på denne måten å skaffe Danmark så mange verdifulle opplysninger som mulig. Stikk i strid med all diplomatisk skikk og bruk – og uten å rådføre seg med kronprins Fredrik – gikk han direkte til Napoleon. Dette må ha vært i mars 1800, og Rustad fikk virkelig førstekonsulens tillatelse til å oppholde seg i den store reserveleiren, som på dette tidspunkt samlet seg til felttog mot Østerrike. Kronprinsen bifalt dette uten forbehold, i brev av 15. april 1800, og lovet at alle utgifter skulle bli refundert, mot at Rustad *"af og til indsender til mig Rapport om, hva der maatte foregaa."*

Napolen med sin hær over Alpene dro:

Toppen av alpepasset – Store St. Bernhard - (ja, det er her hunderasen opprinnelig ble brukt til redningsoperasjoner) lå mer enn 2450 moh., og på begge sider reiste toppene seg opp mot 4000 meter. Ruten som Napoleon fulgte, har vært i bruk siden bronsealderen, og det er også rester etter en romersk vei. De snøkleddede toppene skinte i mai-solen, og vi må formode at det dukket opp et blafrende minne hos kaptein Rustad, fra barndommens Vardåsen og Holtberget, kanskje – som stabbesteiner å regne i forhold til disse ville fjellene.

Vi kan forestille oss Rustads forbløffelse: Stien som buktet seg opp mellom de mektige snødekte Alpene, var knapt farbar for enkelte stødige vandringsmenn og muldyr, men her så han tusenvis av franske soldater i full gang med å buksere Napoleons tunge artilleri over passet.

Great St. Bernhard Pass

I brev av 04. juni 1800 til kronprinsen, gjør Rustad med korte bemerkninger, rede for begivenhetene, da han formoder at *"hovedbegivenhederne ville allerede længe være Høisamme (altså kronprinsen) bekjendt af de offentlige Blade"*. Rustad beklager at det er lang tid siden forrige brev, da *"Mængden af Begivenhederne og vedvarende Beskjæftigelser havde hindret mig hidindtil at skrive"*.

Ved foten av St. Bernhard, meldte han seg for kommandant og brigadesjef Gassendi. Rustad kunne ved selvsyn konstatere følgende: *"Her saaes Foranstaltningerne til den uhørte og useete Transport af en hel Armees Artilleri med Tilbehør over snebedækte Fjelde og Afgrunde, der udgjøre 2 Dagers Reise; hidindtil neppe veibar for enkelte Vandrerere og Mulens (muldyrets) sikke Fod"*. Det var en enorm jobb franskmennene hadde foran seg: Kanonene var umulig å transportere på vanlig måte, derfor ble de lagt i noe som minnet mest om store traub, laget av uthulede trestammer. Det måtte 600 mann til for å slepe de tyngste kanonene opp de bratteste passasjene. Lavettene (kanonenes understell) måtte demonteres i sine enkelte bestanddeler, ammunisjonsvognene ble tømt for sitt innhold, og måtte dels rulles, dels slepes og dels bæres. Flere hester og muldyr falt ned bratte stup, ble avlivet pga. skader – eller de kreperte rett og slett under de tunge bøkene med ammunisjon. Rustad berømmer de franske offiserer, som - i motsetning til de danske - ikke syntes det var under sin verdighet å ta i et tak: *"For dels at opmuntre Arbeiderne, dels at hjelpe Trænet ud af de slibrigste Passager, saa man ofte hele Korps af Officerer lægge Haand på Arbeidet, hvoriblandt især en Halvbrigades samtlige Officerer udmærkede sig ved at trække et Par 8-pundige (kanoner) over en Mils Vei af den vanskeligste Passage"*.

Nedstigningen var minst like krevende som oppstigningen; ett lite feiltrinn utenfor den opptråkkede stien, kunne fort ende med at man ble styrtet i avgrunnen. Og hvordan taklet Napoleon selv strabasene? Av Jacques Louis Davids berømte maleri, kan vi se den seierssikre hærføreren iført flagrende kappe på en steilende hest, mens han peker oppover fjellet. I virkeligheten skal Napoleon ha blitt fraktet over på et stødig muldyr, ført av en fjellvant sveitser...

Napoleon (Paul Delaroche – 1848).

Nede i Aosta-dalen var våren ankommet. Fruktblomstring og løvsprett var sikkert kjærkomne syn etter det golde fjellandskapet. Rustad fikk også meldinger om at han var i ferd med å ta igjen Bonapartes hovedkvarter, som befant seg i den lille byen Verrès seg bare noen få kilometer lenger nede i dalen. Snart sto den 40 år gamle norske kapteinen overfor den ti år yngre feltherren som for lengst hadde satt sitt preg på Europas historie. Napoleon var kjent for sin sterke vilje og naturlige selvsikkerhet, og i enhver sammenheng dominerte han omgivelsene med sin karisma. Napoleon hadde klippet håret kort, som en motvekt til samtidens langhårede herremote. Uniformen han foretrakk, var enkel og vanligvis uten distinksjoner, også det i kontrast til de iøynefallende kreasjonene noen av hans offiserer likte å kle seg i. Likevel var han alltid det naturlige midtpunktet, og utvilsomt har kaptein Rustad også følt en viss ærefrykt når han møtte de gråblå øynene – som alltid så rett på dem han snakket til.

Rustad utbroderer ikke sitt personlige møte med feltherren ytterligere, noe som samsvarer med det bildet som tegner seg under gjennomlesning av Rustads korrespondanse: Han er til fingerspissene ydmyk og korrekt i sin språkføring, og unngår konsekvent å framheve sin egen person til fordel for andre. De eneste gangene det virkelig er krusninger i blekkhuset, er når Rustad skriver om andre personer som søker egen vinning og berømmelse, på bekostning av fellesskapet. Uansett: Bonaparte har neppe brukt mye tid på å snakke med Rustad; felttoget var i gang, med alle de viktige beslutninger som dermed fulgte. Kongsvingermannen ble straks utnevnt til kaptein i artilleriets generalstab, og fikk beskjed om å melde seg for ”General en Chef” for Artilleriet: Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont. Han var bare 25 år gammel, men hadde allerede utmerket seg i en rekke slag, og var en av de mest lovende generaler i den franske arméen. Det var heller ingen ulempe at han var en god venn av Napoleon, og hadde deltatt i alle hans felttog. En gang skal han også ha reddet Napoleon fra drukningsdøden.

General Marmont tok vennlig i mot Rustad, og lot ham ri sammen med de øvrige generaler under alle rekognoseringer og troppeforflytninger. Napoleons mål var å samle sine tropper – i alt nærmere 50 000 mann - på Po-sletten, for å få et tidsmessig forsprang på de Østerrikske troppene, som fortsatt befant seg i Genova. Tiden var knapp, og fortatt gjensto et hinder i form av festningen Fort Bard, som lå svært strategisk til, høyt oppe på en klippe – og var bemannet av 400 østerrikere. Festningskanonene hindret all ferdsel langs hovedveien, et stormangrep var nærmest umulig med bratte skrenter på alle kanter – og en tradisjonell beleiring var det ikke nok tid til å gjennomføre.

General Auguste de Marmont.

Under rekognosering – formodentlig med Rustads deltakelse – fant man en sti oppe i dalsiden, ovenfor festningen. Der kunne Napoleons armèer under General Lannes` ledelse, passere uforstyrret på en sti man fant oppe i dalsiden ovenfor festningen. Igjen, som under passeringen av alpine, var det transporten av artilleriet som ble det største hodebryet. Napoleon foreslo en ytterligere demontering av kanonene, men artillerisjef Marmont frarådet dette, da kanonene allerede hadde fått hard medfart over fjellene – og at de ikke ville tåle å bli plukket fra hverandre en gang til, noe den artilleriutdannede Napoleon aksepterte. Dette i seg selv sier alt om respekten Napoleon måtte ha for sin artillerisjef.

General Marmont var utvilsomt en kreativ personlighet: Han foreslo i stedet å snike kanonene langs hovedveien forbi festningen om natten. En rekke forberedelser ble gjort: Hjulene på lavetter og ammunisjonsvogner ble surret inn med høy, og alle løse deler som kunne lage lyder ble pakket inn. De la også madrasser (!) på veiene og strødde gjødsel over steinene - alt for å gjøre forflytningen totalt lydløs. Trekkdyr ble erstattet av soldater, og lange tau ble festet til kanonene, slik at mannskapet kunne løpe forbi de farligste stedene med tauet, for deretter å slepe kanonene etter seg.

Denne dristige plan lyktes, men kun delvis. Kanonene ble faktisk trukket forbi, men trass i alle forsiktighetsregler ble de oppdaget, og østerrikerne fyrte løs på soldatene i mørket. Rustad rapporterer om at en hel del mannskaper ble dels såret, dels drept. Fortsatt gjensto transport av forsyninger, noe som ville bli ytterst vanskelig da østerrikerne nå for alvor var kjent med troppeforflytningene. Den eneste løsningen var da å erobre festningen. En bombardering førte

ikke til noe: ”Garnisonen trak sig tilbage i Bjergfortet, hvor den vedblev haardnakket at forsvare sig, uagtet man ved dominerende Batterier saavel af Kanoner som Haubitser tilføiede den største Ulempe.” Rustad forteller at Bonaparte egentlig ikke var interessert i å risikere store tap for å innta festningen: ”Jeg havde den interessante Leilighed at være tilstede under Fæstningen, ved et Forsøg af Bestormelse, ved Førstekonsulens og hele Generalitetets Nærværelse. Det synes som Konsulen ikke havde fundet det værd at spille meget Blod for denne lille Fæstning, da den desuden ikke længe kunde holde sig i nærværende Stilling; men en Del Grenaderer og et Korps Officerer, der havde en kjæk Brigadechef til Anfører, forlangte at storme”.

Angrepskolonnene beveget seg i all stillhet mot festningen, og skjult av mørket brøt de gjennom palisadene foran festningen. Det fatale skjedde at den bråkjekke brigadesjefen plutselig ga tamburene ordre om å slå *pas de charge* – angrepssignalet. Dermed ble hele den østerrikske garnisonen alarmert, og natten ble opplyst av munningsflammene fra hundrevis av geværer og kanoner, akkompagnert av røde lysstriper fra luntene på granater som østerrikerne kastet ned på angriperne. Det var dømt til å mislykkes, og Napoleon ga ordre om retrett. I følge Rustad ble omtrent 20 franskmenn drept, og mange flere såret – deriblant brigadesjefen som fikk en muskettkule gjennom venstre skulder. Nå ville ikke Napoleon kaste bort mer tid, og en styrke på noen få tusen mann ble etterlatt for å beleire fortet, mens Bonaparte og hovedstyrken marsjerte utenom. En tid senere fikk Rustad melding om at østerrikerne hadde overgitt seg som krigsfanger, men Napoleons forsinkelser som følge av det sterke forsvaret, irriterte ham i den grad at han ga ordre om at hele festningen skulle rives. Fort Bard ble imidlertid gjenoppbygget 30 år senere.

Fort Bard

Den følgende uka baner troppestyrkene seg vei gjennom Italia, uten særlig motstand – da de østerrikske hovedstyrkene fortsatt befant seg rundt Genova. Den 02. juni kunne en triumferende Napoleon gjøre sitt inntog i Milano. Det var svært travle dager for kaptein Rustad, som hele tiden red sammen med general Marmont og Bonapartes hovedkvarter. I et brev til kronprinsen skriver han at han knapt hadde fått skiftet klær siden han forlot Paris, og han hadde fått svært lite hvile.

Slaget ved Marengo 14. juni 1800

For 200 år siden ble krigføring sett på med andre øyne enn i dag: I kjølvannet av Napoleonskrigene ble det skapt mange romantiske visjoner om slagmarkens drama, med vaiende faner, fargerike uniformer og våpen som blinket i solen. Krigen ble betraktet som en høyverdig kappestrid og en edel mannjevning, der unge menn fikk sjansen til å vise styrke i både kropp og sjel. Mange var drevet av ren eventyrtrang, eller av et ønske om å vinne heder og ære. Atter andre ønsket igjen at krigserfaringen skulle hjelpe dem oppover på karrierestigen – dengang som nå.

I slaget ved Marengo, marsjerte østerrikerne og franskmennene mot hverandre i tette formasjoner iført fargeglade uniformer. Kamouflasje var ennå ikke i bruk, av den grunn at datidens munnladede musketter hadde kort rekkevidde, var lite treffsikre og hadde lav skuddtakt. Det var således ingen grunn til å gå i dekning: Soldatene sto skulder ved skulder og skjøt gjerne i salver, for at massevirkningen skulle veie opp for den manglende treffsikkerheten. Naturlig nok betydde de tette formasjonene også at motparten hadde et stort og kompakt mål å skyte på. Resultatet ble ofte forferdelige blodbad, selv om slagene som oftest ble kortvarige.

General Louis Desaix

I tørre tall sto den østerrikske styrken på 30 000 menn, i mot den franske på 28 000. I praksis forholdt det seg annerledes: Napoleons mest betrodde general, Louis Desaix, var sendt av gårde mot sør med 9 000 for å sperre veien til Genova. Atter andre styrker var sendt mot nord. Godt hjulpet av en overlegen østerriksk kanonild, ble franskmennene drevet på defensiven:

Kanonkuler, kardedsker (ladninger med metallsplinter) og granater malte motstanderne langsomt i stykker. Napoleon skjønnte i sin desperasjon at han hadde gjort en fatal feil ved å dele opp sine styrker. Da han ankom slagmarken, hadde den franske forsvarslinjen brutt fullstendig sammen, men Hans Rustad – som heller ikke her lot seg rive med av noen emosjonelle vendinger i sin brevskrivning, formulerte bruddet slik:

”Et angrep af det fiendtlige Kavalleri synes at have foraarsaget nogen Uorden blant en Del af Vore; der maatte retireres; og skjönt dette skeede i al den Orden man efter Omstendighederne kunde vente, er dog ikke en formelig Retirade saa let at forandre igjen til Angreb”.

Rustad var nok tilbakeholden med å skrive ned kritiske bemerkninger om Napoleon og de franske generalene, da det var en viss fare for at brevenes innhold kunne bli avslørt – og Rustad ønsket minst av alt å komme i unåde hos førstekonsulen. Man kan likevel ane at Rustad mente at tilbaketoget fra Marengo var et resultat av feilvurderinger og *”træk af Letsind”* hos den franske ledelsen.

Heldigvis for franskemennene brukte østerrikerne god tid på å organisere forfølgelsen, og i mellomtiden hadde general Desaix` tropper begynt å ankomme slagmarken. Bonaparte og Desaix holdt et hastemøte, hvor sistnevnte oppsummerte det raskt og presist: *”Dette slaget er fullstendig tapt, men klokken er bare 2, så det er fremdeles tid til å vinne et nytt”.*

Franskmennene fikk på mirakuløst samlet sitt fortsatt tallrike mannskap, mens Desaix forberedte motangrep med sine friske tropper. Rustad rapporterer, rank som et spett i ryggen:

” Her stod alting igjen som en Mur, i bedste Orden. Førstekonsulen ilede fra en Fløi til en anden, og taledede hist og her et Ord til hvert Korps; allons Kammerader, vi maa seire! Adskillige Tropper raabte, lad os storme, lad os storme! (la charge, la charge!)” Fra flere fronter ble det i løpet av noen korte dramatiske øyeblikk ble det hele snudd på hodet, og avgjort i franskmennenes favør; med ett var den østerrikske kolonnen forvandlet til en masse med panikkslagne flyktninger. Deretter var det franskmennenes tur til å forfølge. Rustad rapporterer: *”Man faldt ind med Bajonetten, og alting maatte vige. Kavalleriet anrettede et skrækkeligt Blodbad blant den retirerende fiende, fornemmelig sablede Førstekonsulens ridende Grenaderer forferdeligt blant det fiendtlige Kavalleri”.*

Som ved et mirakel var slaget ved Marengo forvandlet fra katastrofe til triumf for den franske arméen. Det eneste skår i gleden var at den tapre general Desaix ble drept under det avgjørende angrepet. Det hadde vært et forferdelig blodbad, som Rustad også rapporterte om: De franske styrkene hadde 1100 drepte og 4500 sårede, savnede eller tatt til fange. På den andre siden hadde østerrikerne 100 færre falne, men desto flere som var sårede, savnede eller tatt til fange: Hele 8400 menn.

Rustad ble vitne til mange absurde scener. En av dem ble kort beskrevet i et brev til Kronprinsen, datert den 25. juni 1800:

”Blant de uendelige mange Karaktertræk man har leilighed at bemærke ved saa store Optrin som de den 13de og 14de d.M; tror jeg at kunde andføre dette: En artilleriløitnant mistede sit Ben ved en Kanonkugle. Efter at være forbunden, sad han rolig bag Fronten og røgte sin Pibe, idet en Stabsofficer rider ham hastig forbi, som han kalder paa. Denne, som tror han behøver hans Hjælp, raaber: Jeg har ikke Tid, Kammerat! Men jeg skal strax gjøre Anstalt at De bliver bragt til Ambulancen; den høimodige Saarede svarede: Nei det var ikke min

Mening; jeg beder kuns at de vilde si mine Artillerister derhenne, at de retter noget lavere; jeg ser Skuddene gaar for høit”.

I den store politiske sammenhengen var slaget ved Marengo et vendepunkt. Allerede dagen etter ble en våpenhvileavtale undertegnet, Østerrikerne måtte avstå fra alle videre militære operasjoner – og Napoleon kunne vende tilbake til Paris i triumf. Seieren trygget førstekonsulens posisjon som statsleder, og fire år senere kronet han seg selv til keiser av Frankrike.

Hans Rustad var – nær sagt selvfølgelig – til stede da våpenhvilen ble inngått i Torre di Garofoli. Senere skrev han at de franske og østerrikske offiserene fikk hilse på hverandre og snakket sammen *”saa venskabelig som Omstændighederne kunde tillade det”*. Imidlertid var noen av østerrikerne forbitret over nederlaget, spesielt de hovmodige kavaleristene, og fremfor alt grenaderene, *”hvis strænge Mine udviste at de var ilde tilmode”*.

Mannen fra Rustad, Kongsvinger og Norge - gikk likevel bort til en grenader som han hadde lagt merke til, på grunn av hans *”udmærkede, karakterfulde og stolte Udseende”*. *”Guten Tag Kammerat! Wie gehts?”* sa Rustad. Grenaderen lyste opp da han hørte sitt morsmål uttalt av en blåkledd offiser. *”Ach! Mein Gott! Det staar daarlig til, min herre! Dere beseirede oss i gaar”*, svarte østerrikeren. Rustad repliserte vennlig: *”Det er meget ærefuldt for oss at ha overvunnet saa tapre tropper som Dere, og vi er meget stolte av det! Hele verden indrømmer Dere respekt!”* *Ach, det gjorde mig meget godt at høre, jeg var ilde til mode”*, sa grenaderen takknemlig. Rustad trykket hand hånd til avskjed og sa: *”Gud signe Dem, mein herr!”*

Kontrastene mellom de blodige krigsscenene og denne korthugne, men respektfulle replikkvekslingen fikk Rustad til å tenke på krigens meningsløshet. Han tok seg den frihet å dele noen av sine tanker med kronprinsregenten: *”Hvor modsat, forskjellig og stridende end Folks og Nationers Meninger og Hensigter synes at være, saa er sikkerlig misforstaaet Interesse, Egensindighed og Fanatisme Skyld deri, men der gives stedse et Synspunkt, fra hvilket alle Menneskers Anliggende bliver fælles, en og uadskillelige. Kunde Moraliteten bringes til den Høide, at dette i Almindelighed indsaaes af Mængden, saa vilde denne verden blive endnu en Hoben frydefuldere.... Midt i Krigens skrækfulde Optrin endog synes et saadant Haab at blive en Trang for ethvert menneskeligsindet Hjerte”*.

En ukes tid etter slaget var Rustad i Milano sammen med den franske armèens hovedkvarter. Både Napoleon og General Marmont planla å vende tilbake til Paris, men Rustad hadde ikke lyst til å forlate armèen: *”At vende tilbage efter et saa kort Ophold, vilde være at have anvendt mange Bekostninger til Reise og Ekvipering, til meget ufuldstændig Opnaaelse af den tilsigtede Nytte”*.

Freden var en skjør ting i de dager! Hvis våpenhvilen ble opphevet, så ville Rustad gjerne være på plass for å samle erfaringer i enda et felttog. Ganske riktig ble fredsforhandlingene raskt brutt, og i november (1800) ble krigshandlingene gjenopptatt.

I denne anledning – i desember - fikk han faktisk være med på en ny dramatisk fjellovergang, riktignok uten Napoleon denne gangen. Rustad meldte seg i Bern for general Mac Donald, som hadde overtatt kommandoen over en armè ved navn *”Armée des Grisons”*. MacDonalds armè skulle støtte den franske hovedstyrken, for å presse østerrikerne til å be om fred – (noe som ganske riktig skjedde tidlig på nyåret 1801). Generalen mottok Rustad meget vennlig, og ansatte ham straks ved hovedkvarteret. MacDonald hadde nylig mottatt Napoleons ordre om å

krysse Alpene fra Sveits til Italia via Splügen-passet, midt på vinteren - noe som måtte beskrives som et vanvittig foretagende. MacDonald visste at det hadde vært streng kulde og stort snøfall, og han var så i tvil om denne ordren, at han ba sin stabssjef - general Dumas - om å kontrollere om dette virkelig var førstekonsulens uttrykkelige ordre.

Napoleons svar lød: *"Jeg endrer ingen ordrer. Fortell MacDonald at hæren alltid – og uansett – går hele året, der to menn kan sette ned foten"*.

Jacques MacDonald

Fjellfolkene anså overgangen for å være galmannsverk, da stien – i virkeligheten et muldyrtråkk - kun var snø- og isfri i sommermånedene, og ellers livsfarlig å passere på grunn av daglige snøskred. General Dumas (som hadde hovedansvaret for å organisere marsjen gjennom selve passet) og Rustad utførte alt som sto i deres makt for å mobilisere landsbyboere til å rydde unna snø på de antatt mest kritiske punktene – etter veiledning fra de mest erfarne fjellfolkene. Det framgår av Rustads brev, at fjellfolkene fikk ”rike gaver” av general Dumas. Sannsynligvis har prisen vært høy, for å få dem til å risikere livet. Okser med og uten sleder ble deretter brukt for å gjøre muldyrstien noenlunde framkommelig. Oppstigningen var bratt, inntil passhøyden på 2117 meter, mellom fjelltoppene Tambohorn og Surettahorn, før en noe jevnere nedstigning buktet seg ned mot landsbyen Isolato.

Splügen-passet

Rustad forteller om samvittighetskvalene Dumas og han hadde med å gi marsjordre til armèens 6 kolonner, under disse omstendigheter. Den første kolonnen var i ferd med å nå toppen ”da en indtræffende Stormvind løsrev et stort Sneskred, der dels begravede på Stedet, dels rev med sig ned i Dalen Folk og Heste. Til Lykke var der ingen betydelig Dybde, og tilløbende Arbeidere hjalp de levende du af Begravelsen, saa at der i alt kun vare 2 Døde, og en snes Lemlæstede, samt en del Heste tabte”.

Det er ingen tvil om at en spesiell stemning rådet i troppen etter dette. Rustad beskrev armèen lik en slange som buktet seg langs den trange stien opp mot fjellpasset. Plutselig stoppet hele toget opp, og det viste seg at en av offiserene som gikk i front, hadde funnet ut at været var for dårlig, og at alle måtte vende om. General Dumas hadde i mellomtiden begitt seg bakover i rekkene, i tilfelle hans autoritet måtte være nærværende i baktroppene. Han skrek høyt av bestyrtelse, satte seg rett ned i snøen og skrev en rasende ordre tilbake med trusler om straff og skam over den som våget å snu, men derimot heder og belønning til de som fortsatte fram ”som Mænd der ikke aktede Savn og Besvær”. Rustad fant senere ut at den som hadde gitt ordren om å vende om, var av de som hadde blitt såret i det nevnte snøskredet, og ”Det maa formodes at han endnu var Bedøvet, og ikke havde sin fulde samling”.

Guillaume-Mathieu Dumas

Sannsynligvis reddet Dumas` ordre livet til adskillige soldater, ved å gi denne kontraordren. Overstigningen var slik organisert, at både sted og tid for passeringen av de ulike kolonnene var nøyaktig bestemt – og det var utplassert de ”allernødvendigste fornødenheder” på hvert sted. Hvis en spontan tilbaketrekning skulle funnet sted på dette tidspunkt, ville det ikke vært mat eller husly for mer enn 1/10 av mannskapene. Armèen satte seg i bevegelse igjen, men det ble en nervøs stemning hver gang den av ulike årsaker måtte stoppe, og Rustad så seg ”hundrede gange” over skulderen for å se om alle tråklet seg fram i riktig retning...

Trass i alle vanskeligheter: Etter 5 dagers marsj over Splügen ankom den forfrosne armèen bestemmelsesstedet – de fleste i god behold - og marsjerte videre østover gjennom de italienske fjelldalene. Rustad var bekymret for at det ikke tydelig nok skulle framkomme, hvor storartede MacDonalds bedrifter var:

”I de strænge Avislæseres Øine, som bedømme Armeernes Operationer efter Antallet af døde, fangne og saarede Fiender, har denne Armee kun spillet en ubetydelig Rolle; men de kompetente og kyndige Dommere af Krigsoperationer ville ikke kunne miskjende Grisonerarmeens Andel i de senere heldige Fremskridt på fiendtlig grund. Hvad mig angaar, da er jeg overtødet om, at de her forefaldne Optrin og Manøvre ere af de lærerigste og sjeldneste som kunde indtræffe paa Krigsskuepladsen, og holder det for en særdeles Lykke at have været Vidne og Deltager deri.”

Hans Rustad filosoferte i et av sine brev over den stadige trusselen om snøskred han kjente på kroppen, på tråklingen over Splügen-passet:

... ”Denne stilling, hvor man flere Sekunder forud ser Døden rulle ind i uhyre Masser over ens Hoved, uden at kunne gjøre et Skridt frem eller tilbage for at undvige eller mulig svække dens Virkning, er en af de skrækkeligste, som Indbildningskraften kan male seg....Paa en March som denne, der til dels større Masser gaar yderst langsomt og er opfyldt med lange Standsninger og Ophold, har man al fornøden Tid til at forestille sig Faren i sin fulde Udstrækning....

Rustad sier videre at de mest erfarne krigerne i armèen var enige om at de heller ville utkjempe 10 slag, enn å måtte passere denne uavbrutte kjede med snø- og isfjell èn gang til.... Nordmannens videre bedrifter etter våpenhvilen og fredsavtalen er betydelige nok, men som han selv beskjedent uttrykker det i et av sine brev til Kronprins Frederik:

”Det vilde lede mig for vidt, om jeg indlod mig i Detail over alle disse smaa Optrin og deres Følger; men Indflydelsen af disse Operationer som yderst gavnlige Diversioner for de store Armèer i Tyskland og Italien er umiskendelige.”

Det står å lese – mellom linjene - at Hans Rustad har vært det nærmeste den franske generalstaben kom en ”altnuligmann”: Som oftest har han foretatt rekognoseringer, men han har også operert som tilrettelegger, tolk, takstmann, rådgiver for artillerister og ingeniører. Ja, han ledet visst også en rettslig undersøkelse, etter at en fransk avdeling skulle ha plyndret en landsby. Dette siste brakte ham nesten på kant med flere avdelinger med (sultne) franske soldater, men de skyldige ble funnet – og strengt straffet – og Rustad skal ha *”løst sit Hverv paa en smuk og taktfuld Maade”*

Av de mange saklige, men reflekterte og godt formulerte brev fra Rustads hånd, skinner det kun et sted gjennom at kollegene er svært fornøyd med nordmannens innsats (eller ”positiv feedback” som det vel hadde blitt kalt i dag):

... ”Ved nogle Rapporter har jeg faaet Lejlighed at tildrage mig nogen Opmerksomhed og meget Ros fra Generalernes Side - Denne næsten for vidt drevne Ros af nogle blant Generalerne... Hvad der gør mig fornemmelig stolt, er den Tanke, at saadan Ros er saa nøje forbunden med de fordelagtige Meninger, man har om mit Fædreland i Almindelighed”.

Endelig kommer Rustad i samme brev inn på en omtale av den posisjon han har klart å skape seg ved det franske hovedkvarteret:

*”I følge den Tilfredshed, som General en chef (MacDonalld) har yttret med mine ringe Tjenester ved Armèen, har han for nogle dager siden taget en Resolution i min Faveur, udtrykt ved en vidtløftig og smigrende Anordning: **I betragtning af at han har gjort tvende***

Felttog i Republikens Tjeneste og ved Generalstaben, at han har over 10 aars Tjeneste som Capitain i det første Korps i hans Fædreland, rosværdig bekendt for de Kundskabsmænd det indeholder, og hvorpaa han selv ved mange Lejligheder har givet Prøver; (etc.) anordnes hermed, at benævnte Capitain von Rustad skal anses og gjøre Tjeneste, som Bataillons Chef ved Generalstaben, samt bære Uniform og Distinktions Tegn som saadan”...

Rustad forteller videre at MacDonald og Dumas har sendt denne innstillingen til Napoleon, og venter på dennes godkjenning. Rustad har tilsynelatende møtt vennlighet og forståelse hos de fleste franske offiserer; likevel har det nok vært ”visse smaa Usselheds Aander blant de svage og alt for ivrige Republikanere” som har regnet ham som spion. I frykt for disse løse kanonene, har han bedt om at ”Hans (von) Rustad” utelates på brevene han mottar.

Felttoget var imidlertid ved veis ende, og Rustad reiste – antakelig i slutten av februar 1801 – via Milano til Paris, og forsto der at England hadde en truende holdning overfor Danmark/Norges væpnede nøytralitetsforbund med Frankrike. Napoleon spurte Rustad – via sitt sendebud - om en del militærtekniske forhold som vedrørte Danmark. Alt tydet på at noe var i gjære, og at Rustad burde vende tilbake til København for å melde seg til tjeneste ved artillerikorpsen, men han ble i stedet anmodet om å vente på MacDonalds ankomst til Paris, for deretter å ledsage ham som spesialutsending til Danmark. Dette lot vente på seg, i mellomtiden hørte han om det forsmadelige Dansk/Norske tapet under sjøslaget på Reden utenfor København. Den britiske flåten anført av de legendariske admiralene Parker og Nelson knuste store deler av den danske flåten, og tvang fram en våpenhvile. Etter denne nyheten reiste Hans Rustad likevel tilbake til København, først via Hamburg – der han meldte seg til Prins Carl Af Hessen.

Slaget på Reden 02. april 1801

Rustads neste militære kapittel – som kompanisjef for det danske artilleriet - må han ha opplevd som en tvangstrøye, sammenlignet med de store forhold han hadde operert under i utlandet. På ”fritiden” – fra sin bolig på hjørnet av Gamle Strand og Fortunstræde - nedskrev han sine tanker til Kronprinsen vedrørende Danmarks forsvarsmuligheter og totale strategiske stilling; en høyst original studie i positiv kritikk, som var langt forut for sin tid. Da hans gamle sjef – general MacDonald – ankom København i juli 1801, ble lengselen etter å igjen stå midt i verdensbegivenhetene så stor, at han følte seg som en fisk på land, og bare måtte reise ut av landet igjen. I Paris ble han tilgodesett med 800 Riksdaler i årslønn, og han fikk tillatelse til å bære Generalstabens reglementerte uniform – en særlig æresbevisning fra Napoleon, da Rustad var den eneste utlending som hadde tillatelse til dette.

Opplysningene om de siste tiår av Rustads liv og levnet, blir nå mer sporadiske, men tydeligvis har hans gamle fiende – øyensykdommen – våknet igjen, og har hindret ham i pålegget om å gi skriftlige rapporter til Kronprinsen. For at i det hele tatt skulle kunne bruke penn og blekk, måtte han holde øynene sine over vanndamp. De neste årene pendler han stadig mellom Paris (formodentlig som diplomat og rådgiver, pga. sviktende syn) og ulike bostedsadresser i København. År 1810 – da krigen nærmet seg Danmarks grenser, aksepterte han en formell utnevning som Oberstløytnant i Danmark, for å kunne delta i landets forsvar. I april 1814 ble han utnevnt til oberst i infanteriet, og kort tid etter reiste han igjen til sitt tredje fedreland – Frankrike – hvor han ble inntil 1817.

Rustad må – uvisst av hva - hatt store inntektskilder, utover den Statlige lønna fra Danmark og Frankrike. Han var allment kjent for å være generøs, men diskret, og det ble sagt at han donerte i alt ca. 50 000 speciedaler (200 000 kroner) til ulike veldedige formål. En årslønn for gode tjenestefolk kunne være ca. 30 speciedaler/120 kroner. Det vites ikke om han besøkte Norge – for dens saks skyld sitt barndomshjem i Rustadgrenda – i løpet av dette tidsrommet. De eneste fakta som framkommer av kildene, er at han hadde ulike bostedsadresser i København: Nyhavn ved Stranden, Kongens Nytorv og i Adelgade. 28. januar ble han utnevnt til Ridder av Dannebrog, og 01. november 1828 mottok han Dannebrogmennenes Hederstegn. Det har – tross iherdige forsøk – ikke lyktes å finne ut om det eksisterer noe portrett av denne merkvordige og mangfoldige mann.

Uten direkte sammenligning: Det nærmeste vi kommer er et brystbilde av vår manns nevø, som også het Hans Rustad (1786-1864). Han var generaladjutant og kammerherre for dronning Dèsirèe, og tilbrakte sine siste år i Kongsvinger. Han finnes portrettert på Jacob Munchs maleri, i forbindelse med Kong Carl Johans kroning i Nidarosdomen:

Kroningen av Carl XIV Johan i Nidarosdomen 07. september 1818.. Kammerherre Rustad (kledd i svart) står rett bak Kronprins Oscars stol – litt til venstre for midten av bildet.

Adelgade 17, København – slik det så ut før det ble nedrevet og ombygget i 1914.

Oberst Hans von Rustads endte sitt mangfoldige liv den 16. mai 1832, på sitt siste bosted i Adelgate 17. Han døde ugift og barnløs, og ble begravet i København den 21. mai. Ved båren i Garnisonskirken ble det fremsagt et minnetale av Sognepresten, professor Christian Frederik Brorson. Deriblant disse velvalgte ord:

”Han stræbte mere efter eget hjerte, end efter Mængdens bifald....

Garnisonskirken i København. Oppført 1703-1706

Kildeanvisning:

- **Öst, Niels Christian:** Hædersminde over Hans von Rustad, Kjøbenhavn, 1832
- **Norsk Militært Tidsskrift 34te Bind**, ved Redaktionskomitè:
- **R. Kierulf, L. Broch, D. Schnitler, C. Hagemann Brandt, E. Hoff:**
- **Breve til Kronprinds Fredrik** (senere Fredrik den 6te) fra Løitnant Rustad, Kristiania militære Samfund, 1871.
- **Nordentoft, Johan:** Under Dannebrog og Tricoloren (Mindeblade om Oberst Hans von Rustad) København 1926.
- **Skarstein, Carl Jacob:** Under fremmede flagg. Nordmenn i utenlands krigstjeneste 1800-1900. Forsvarsmuseets småskrift nr. 30, Oslo, 2002.
- **Bricka, Carl Frederik:** Dansk biografisk leksikon, XIV bind, Gyldendal København 1900
- **Weilbach, Philip:** Nyt Dansk Kunstnerlexikon, bind 2, Gyldendal København 1895-96
- **Lillevold, Eyvind:** Vinger bygdebok – gards og slektshistorie bind 1, Vinger bygdebokkomite, 1972.
- **I tillegg:** Privat e-postkorrespondanse med numismatiker Jørgen Sømod, København. (F. 1944 - +2012)